

СРПСКА КЊИЖЕВНА КРИТИКА XX ВЕКА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CCXLII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 40

SERBIAN 20th-CENTURY LITERARY CRITISM

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE
HELD ON 21 AND 22 OCTOBER 2024

Accepted at the 2nd meeting of the Department of Language and Literature,
held on 25 March 2025, on the basis of reviews from
Academician Jovan Delić and SASA Corresponding Member Gorana Raičević

E d i t o r
Academician ZLATA BOJOVIĆ

B E L G R A D E 2 0 2 5

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига ССХЛП

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 40

СРПСКА КЊИЖЕВНА КРИТИКА XX ВЕКА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ОДРЖАНОГ 21. И 22. ОКТОБРА 2024. ГОДИНЕ

Примљено на II скупу Одељења језика и књижевности,
одржаном 25. марта 2025. године, на основу позитивних рецензија
академика Јована Делића и дописног члана САНУ Горане Раичевић

У р е д н и к
Академик ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2025

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектура и коректура
Милица Тимић

Тираж
300 примерака

Штампа
Virograf comp, Београд

ISBN 978-86-6184-078-4

© Српска академија наука и уметности 2025

САДРЖАЈ

Јован Делић	
<i>Појед на критики српске модерне</i>	9
Jovan Delić	
<i>View on the critism of the Serbian moderna</i>	20
Горан М. Максимовић	
<i>Заснивање књижевне критике на југу Србије на крају XIX</i> <i>и на почетку XX вијека</i>	21
Goran M. Maksimović.....	21
<i>The establishment of literary criticism in the south of Serbia</i> <i>at the end of 19th and at the beginning of the 20th century</i>	35
Миливој Ненин	
<i>Књижевна критика Димитрија Фрџунића</i>	37
Milivoj Nenin	
<i>Literary criticism of Dimitrije Frtunic</i>	44
Слободан Владушић	
<i>Бранко Лазаревић о раној прози Милоша Црњанског</i>	45
Slobodan Vladušić	
<i>Branko Lazarević on early prose of Miloš Crnjanski</i>	57
Јелена В. Јовановић	
<i>Проза српске модерне из критичког угла Бранка Лазаревића:</i> <i>импресија у сликама</i>	59
Jelena V. Jovanović	
<i>Prose of Serbian literary moderna from the critical viewpoint of</i> <i>Branko Lazarević: impression in images</i>	68
Марко Недић	
<i>Српска књижевна критика између два светска рата</i>	71
Marko Nedić	
<i>Serbian literary criticism in the interwar period</i>	83

Бранко Вранеш <i>Исидора Секулић о српским модернисцима између два светска рата:</i> <i>М. Црњански, Р. Пејровић, М. Насијасијевић</i>	85
Branko Vraneš <i>Isidora Sekulić on Serbian modernists between the two world wars:</i> <i>Miloš Crnjanski, Rastko Petrović, and Momčilo Nastasijević</i>	97
Мина М. Ђурић <i>Интердисциплинарни оквири Винаверове компаративне</i> <i>критике српске књижевности прве половине XX века</i>	99
Mina M. Đurić <i>Interdisciplinary frameworks of Vinaver's comparative criticism</i> <i>of Serbian literature of the first half of the 20th century</i>	116
Миломир М. Гавриловић <i>Књижевнокритичка мисао Марка Ристића између идеологије и поезије</i>	117
Milomir M. Gavrilović <i>The literary criticism of Marko Ristić: between ideology and poetics</i>	133
Милица Ђуковић <i>„Преираде“ и „реусстројавања“: књижевнокритичка делатности</i> <i>Милана Боџановића</i>	135
Milica Đuković <i>“Partitions” and “reorganizations”: the literary criticism of Milan Bogdanović</i>	147
Немања Каровић <i>Портрет и сенка: књижевнокритичко дело Велибора Глигорића</i>	149
Nemanja Karović <i>A portrait and a shadow: Velibor Gligorić's literary criticism</i>	161
Петар Пијановић <i>Култура и књижевна критика у XX веку</i>	163
Petar Pijanović <i>Culture and literary criticism in the 20th century</i>	188
Јован Делић <i>Зоран Мишић – критичар српског модернизма после Другог светског рата</i>	189
Jovan Delić <i>Zoran Mišić – a literary critic of Serbian modernism after the Second World War</i>	201

Владан Бајчета	
<i>Есејистика и критика Владана Деснице</i>	203
Vladan Bajčeta	
<i>Essays and criticism of Vladan Desnica</i>	234
Зорица Несторовић	
<i>Иво Андрић и Петар Џаџић: писац и критичар</i>	235
Zorica Nestorović	
<i>Ivo Andrić and Petar Džadžić: writer and critic</i>	249
Зоран Пауновић	
<i>Критички текстови Данила Киша о англофоној књижевности</i>	251
Zoran Paunović	
<i>Danilo Kiš's critical texts on anglophone literature</i>	259
Јелена Марићевић Балаћ	
<i>Српска књижевна критика у Летопису Матице српске (1946–2024)</i>	261
Jelena Marićević Balac	
<i>Serbian literary criticism in the Chronicles of Matica srpska (from 1946 to 2024)</i>	269
Драган Хамовић	
<i>Прилози Бранка Лазаревића модерном културном саморазумевању</i>	271
Dragan Hamović	
<i>Branko Lazarević's contribution to modern cultural self-understanding</i>	282
Јана М. Алексић	
<i>(Не)укротива критика: критички приступ Петра Џаџића у текстовима о Бранку Миљковићу</i>	283
Jana M. Aleksić	
<i>The (un)tamed criticism: Petar Džadžić's critical method in writings on Branko Miljković</i>	306
Горана Раичевић	
<i>Владета Јеротић о српској књижевности: од психоаналитичкој до антрополошких увида</i>	309
Gorana Raičević	
<i>Vladeta Jerotic on Serbian literature: from psychoanalytical toward anthropological insights</i>	321

Снежана Милосављевић Милић	
<i>Метакритичка мисао Светозара Петровића</i>	323
Snežana Milosavljević Milić	
<i>Meta-critical thought of Svetozar Petrović</i>	334
Бојана Стојановић Пантовић	
<i>Критичке рефлексије Исидоре Секулић</i>	337
Bojana Stojanović Pantović	
<i>Critical reflections of Isidora Sekulić</i>	347
Бојана Поповић	
<i>Борислав Михајловић – стални књижевни критичар НИН-а</i>	349
Bojana Popović	
<i>Borislav Mihajlović Mihiz – longtime literary critic for NIN magazine</i>	362
Предраг Петровић	
<i>Књижевна критика као артикулација њесме: критичарски метод</i> <i>Новице Петковића</i>	363
Predrag Petrović	
<i>Literary criticism as articulation of a poem: critical method of Novica Petković</i>	373
Миодраг Лома	
<i>Књижевноисторијска критика Ђорђија Вуковића примена</i> <i>на српску народну и српскословенску поезију</i>	375
Miodrag Loma	
<i>Djordjije Vuković's literaturgeschichtliche Kritik angewandt</i> <i>auf die serbische Volksdichtung und die serbisch-slawische Poesie</i>	394

(НЕ)УКРОТИВА КРИТИКА: КРИТИЧКИ ПОСТУПАК ПЕТРА ЦАЦИЋА У ТЕКСТОВИМА О БРАНКУ МИЉКОВИЋУ

ЈАНА М. АЛЕКСИЋ*

С а ж е т а к. – Петар Цацић био је међу првим критичарима који је препознао еруптивну снагу талента Бранка Миљковића и подржао његов песнички наступ крајем педесетих година прошлог столећа. У критичким текстовима „Један догађај“ из 1958. објављеним у НИН-у поводом збирке *Узалуд је будим* (1958) и „Бранко Миљковић, *Вајра* и *нишија*“ објављеним у *Полијици* 1960. поводом књиге песама *Вајра* и *нишија*, Цацић је изоштреним критичким оком и истанчаним естетским сензибилитетом успео да предочи књижевне врлине и посебности новог песничког гласа на тадашњој књижевној сцени. Доследан првобитној процени о аутентичном песнику, коју је књижевна историја само потврдила уврштавајући Миљковића у сам врх послератног српског песништва, Цацић је прибегла темељнијој анализи његове стваралачке личности и дела у есејистичкој студији „Бранко Миљковић или неукротива реч“, најпре штампаној као предговор избору из Миљковићеве поезије 1965, а потом као посебно издање исте године. Имајући на уму благовременост ове критичке реакције на књижевну појаву Бранка Миљковића, поуздани и јасно артикулисани критички суд и осећај за књижевноисторијски низ, односно културни контекст, у раду ћемо анализирати Цацићев критички поступак у наведним текстовима. Упустићемо се у типолошко ситуирање његових појединачних текстова, а дужну пажњу посветићемо и разматрању методолошког плурализма у његовим приказима и критичкој расправи који укључује постулате старог и новог позитивизма, антистетичке критике, поетичких истраживања, компаратистике, духовноисторијског метода и студија културе. У завршници рада осврнућемо се на крити-

---

* Институт за књижевност и уметност у Београду, имејл: tiamataleksic@gmail.com

чаре аксиолошке критеријуме и естетичка начела која се препознају у његовим оценама и становиштима појединачних Миљковићевих остварења, али и целокупне ауторске поетике.

Кључне речи: књижевна критика, поезија, метапоетика, биографизам, психоанализа, историзам, компаративна истраживања, духовноисторијски метод

1. У ДОБАР ЧАС: КРИТИЧАР И ИНДИВИДУАЛНИ ТАЛЕНАТ

Петар Џаџић био је међу првим критичарима који је препознао еруптивну снагу талента Бранка Миљковића и подржао његов песнички наступ крајем педесетих година прошлог столећа. У критичким текстовима „Један догађај“ објављеном 1958, поводом збирке *Узалуд је будим* (1958), и „Бранко Миљковић, *Вайра и нишија*“, из 1960. насталом поводом друге Миљковићеве књиге песама (1960), Џаџић је успео да предочи уметничку посебност новог песничког гласа на књижевној сцени. Радознали дух критичара нашао се пред провокативном књижевном формом испод чије непрозирности је наслутио аутономну песничку духовност.

Џаџић Миљковића у књижевни хол крајем педесетих година уводи церемонијално, судом професионалног читаоца са разрађеним критичким мерилом. Аутор текста „Један догађај“, кроки приказом књижевне епохе приређује добродошлицу младом српском песнику, „не зато што он решава *стишање њоезије*, већ зато што се укључује у њега“.¹ Сходно томе, уверење о индивидуалном таленту песника који се уписује у традицијски низ изречено је у емфатичком тону:

„Бранко Миљковић је име тог поете чији је први корак учинила чврста нога једног правог песника. *Узалуд је будим* зове се његова збирка у којој можда нема много 'целих лепих песама' у богданпоповићевском смислу те речи, али у којој је сигурна рука посејала обилно семе антологијских стихова. Нека је плод разређен: храна коју даје обилна је. Може бити неспоразума, али нико ову књигу неће моћи да укључи у сиви домаћи просек, међу збирке са много стихова који мало значе.“²

Наречено уверење поткрепљује потоњим метафорички обликованим исказом: „То неразумљиво, горостасно стабло које је шикнуло пут недо-

¹ Петар Џаџић, „Један догађај“, Бранко Миљковић *Критика њоезије*, Сабрана дела Бранка Миљковића, Књига шеста, Ниш: Нишки културни центар, 2019, стр. 18.

² *Ишио*.

хватних висина из голог, неосоченог крша.³ Став о изузетности Миљковићеве појаве Џацић не мења 1960. године, у приказу збирке *Вајра и нишија*. Тада само прецизније одређује вектор његове поетике и мапира симболичка тежишта.

Доследан првобитној процени о аутентичном песнику, коју је књижевна историја и потврдила, критичар је прибегао темељнијој анализи његове стваралачке личности и дела у есејистичкој студији „Бранко Миљковић или неукротива реч“, најпре штампаној као предговор избору из Миљковићеве поезије 1965. Овога пута Џацић Миљковића уписује у историју српске књижевности без напора, ретроспекцијом мемоаристе са поузданим памћењем. Евидентно је, међутим, да је Џацић есејиста остао веран Џацићу дневном критичару, јер је у свом подробнијем осврту систематизовао и разрадио првобитне лапидарније изнесене увиде, трасирајући тако пут читања и разумевања Миљковићевог прегнантног песничког саопштења.

Ако се по критичком апарату и смеровима интерпретације препознаје сувереност критичара, очигледно је да је Џацић своју интелектуалну подлогу за аналитичко понирање у Миљковићеву поетику са пажњом припремао. За састављање опсежније студије њен аутор је, донекле, према властитом сведочанству, био понункан и трагичним одласком младог песника са овог света под неразјашњеним околностима. Иако и писана са повишеним емоцијама, његова разложна и кохерентна интерпретација постала је незаобилазна литература потоњим тумачима модерног песништва.

Ради рашчитавања Миљковићеве симболички и семантички згуснуте поезије, Џацић у свом критичко-есејистичком проседеу одабира различите методолошке стратегије, али не одступајући од самозадатог књижевноисторијског курса. Тако одолева евентуалним произвољностима импресионистичке критике и крутоцима догматско-дидактичког критичког писма. Загледаност у песничко дело и личност ствараоца која се кроз њега пројављује омогућава му да ублажи границе између критичког, фактографског и уметничког аспекта. Одатле проистиче и комбинована примена биографског, социолошког, па и психоаналитичког метода, односно историзма, потом и помно читање текста које подразумева и поетолошка и компаративна и интертекстуална испитивања.

Засигурно је да методолошки плурализам Џацићеве критике не можемо сматрати ни њеном врлином ни маном, већ напором критичара да из више различитих перспектива осветли дело које сматра вредним

---

³ *Истио*, стр. 19.

пажње.⁴ Његови написи откривају и критички профил самог Џацића, његову читалачку проницљивост, одличну књижевну и уметничку обавештеност која му пружа могућност да доведе у везу различите књижевне појаве и упоређује поетичке традиције, аналитичку прегледност, као и изграђен критеријум за процену естетске изведености поетског остварења у појединостима и у целини.⁵ Могли бисмо се стога сагласити са мишљењем Мирослава Егерића о Џацићевој критичкој студији о Бранку Миљковићу, према којем:

„Иако нејединствена по методу, ова студија Бранкове поезије показује раније лепе одлике Џацићеве критике: окретност у анализи, сигуран композициони ток, прикладно развијање асоцијација и слика које синкретички 'затварају' предмет анализе. Тако у резултату остају и атмосфера песниковог дела и критичарев суд и тумачење тог дела.“⁶

2. ПЕСНИК СОБОМ САМИМ – ИСКУШЕЊА БИОГРАФСКОГ И ПСИХОЛОШКОГ ПРИСТУПА

Џацић је мудро проценио да је (ре)конструисање биографског наратива или психолошког профила аутора нужност коју генерише управо његово поетско остварење, као упадљиви књижевноисторијски догађај, али и као сведочанство несвакидашњег замаха и наглог завршетка песни-

⁴ Миломир Гавриловић, приликом до сада најпотпунијег мета­критичког и метатеоријског скенирања Џацићеве интерпретативне стратегије, као и експлицитно изнесених становишта о задацима и принципима критике, у којима се испољавала његова у веома развијена критичка самосвест и теоријска поткованост, запажа Џацићеву наклоност, али и склоност ка интердисциплинарном приступу: „Као учесник у обнови критике залагао се за иманентни приступ књижевном делу и методолошки плурализам при приступу, па и интердисциплинарни поступак, што се може лако приметити и у његовом критичарском и есејистичком делу, где се, у зависности од додељеног простора и одлика формата, ослањао најчешће на структуралистичка решења, антрополошки приступ, митску визуру и архетипске моделе, психолошке и социолошке приступе, уз често постављени историјски поглед и биографски метод.“ Миломир Гавриловић, „Критика, мета­критика и етика Петра Џацића“, *Импресионистичка и сиваралачка кријика: зборник радова са њрвих Михизових сусрећа* (2022), Нови Сад – Ириг: Матица српска – Српска читаоница, 2023, стр. 288.

⁵ Владан Бајчета са правом примећује да „Џацићев критички дух, који је претендовао на синтетичност, упорношћу доследног антидогмате је показивао отклон од идеолошке рестриктивности и књижевно-теоријске једносмјерности.“ Владан Бајчета, „Теоријске основе Џацићеве књижевне критике“, *Српска књижевна кријика и културна њолијика друје њоловине ХХ века: њемајско-њроблемски зборник радова*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013, стр. 220.

⁶ Мирослав Егерић, „Критика мере и усвајања вредности“, у: Петар Џацић, *Кријике и олеги*, Београд, СКЗ, 1973, стр. XXVII–XXVIII.

ковог живота, који се мора рефлектовати на укупно разумевање дела, преvasходно онда када му се критички приљежније посвете Миљковићеви сувременници. Џацићева ретроспектива једне узбудљиве, али нагло прекинуте биографије засигурно је иницирана вољом колико ажурног критичара, толико и пријатеља почившег да се осмисли енигматични крај његовог овоземаљског живота, као и да се из постфестум перспективе пружи потпуније тумачење једног вредног, али силом прилика, незаокруженог опуса.⁷ Чини се да је за потребе саме студије са амбицијом и решеношћу да пружи целовито тумачење овог ванредног песничког случаја и било нужно поставити егзистенцијални оквир у којем се песничка појава историјски догодила. Биографској ретроспективи Џацић прилаже и два последња писма која му је његов пријатељ послао из Загреба, не би ли гласом и исказом самог Миљковића обезбедио читаоцима могућност засебног разумевања његових унутрашњих агона. Наравно, у предговору за ново издање студије, написаном 1995, а објављеном 1996. године, њен аутор изнова покушава да се ухвати укоштац са мистеријом краја песничковог земног пута и да можда и самом себи појасни необјашњив сплет околности.

Критички наратив Џацића наводи да покрене имплицитну расправу о евентуалном мемоарском кривотворењу, као и, томе следствено, способности биографизма да заиста осветли песничково дело.

„Памћење, и када је сигурно, прекраја чињенице: у светлу песничковог краја све што заборав није покопао добијало би нова значења, све што је, може бити, обично – претило би да постане симболична манифестација. Постхумна сведочанства – то је низ великих фалсификата изведен руком несвесних кривотворитеља. [...] Има песника за чији је прави и једини живот меродавна искључиво поезија.“⁸

Управо са становишта херменеутичке правоверности критичар у предговору за издање из 1996. године прави благи одклон од раније изречене тврдње да постоји кобна саусловљеност Миљковићеве поезије и његовог живота, приликом које су „у крв сазрели стихови, весници несреће

⁷ И Радивоје Микић износи запажање о селективном и спорадичном коришћењу биографског метода код Џацића: „Сасвим су ретки тренуци кад се Џацић позива на неки биографски моменат. Једино је неколико биографских појединости искоришћено за градњу слике о драми кроз коју је прошао млади песник, али ће читалац сасвим јасно видети да нема настојања да се та драма повезује са суштинским одликама Миљковићеве поезије.“ Радивоје Микић, „Слика еволуције описа књижевних чињеница: поглед на критичарски рад Петра Џацића“, у: Петар Џацић, Иво Андрић *Есеј*, Сабрана дела Петра Џацића, Први том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 46.

⁸ Петар Џацић, *Бранко Миљковић или неукроћива реч*, Сабрана дела Петра Џацића, Десети том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 29–30.

’Срећан ко изађе из опеване шуме / ко преброди опевано... Срећан ко своју песму не плати главом”⁹. Парадоксално, међутим, колико отворена, толико и затајена Бранкова личност показује и интерпретативна ограничења биографског метода, управо у покушају одгонетања преносивости значајних кодова, што Џацић поентира у сентенциозном исказу: „У понечем је свако слика свога краја; но Бранкова веза остала је покопана у приватној његовој личности.”¹⁰

Џацић, након тридесет година, оклева, међутим, да прерани песников одлазак разуме као хипостазу пренаглашене песничке речи са озбиљним онтичким последицама, не негирајући до краја да се повлашћена тема смрти у Миљковићевом делу треба објашњавати ванлитерарним претпоставкама:

„Отуд пренаглашено трагање за опсесивним метафорама смрти – иако је код Бранка, нема сумње, опсесија *џу* – као и за оним бодлеровским *correspondences* које би могле створити везе између стиха и живота песниковог, што није најбољи пут ни за анализу стиха, ни за анализу песниковог живота.”¹¹

Да би изблиза сагледао целокупну Миљковићеву људску и песничку појаву, Џацић у једном тренутку упошљава постулате психоанализе, придружујући им и антрополошке увиде, евидентно притом правећи метакритичку одступницу:

„Психолог са психоаналитичким инструментима мишљења можда би назрео траг који води ка песниковој кобној одлуци и силу са којом је опасна битка вођена. У грчевима страха који тако често шири зеницу Бранкове песме, препознао би ’неуроу страха’. У Бранковој ’објективној’ поезији, где ’пева празнина и опасност’, препознао би форму анимистичког начина мишљења у коме субјект приписује средини и свету сопствене инстинктивне циљеве; у његовој дивинизацији песничке речи одбрамбену тежњу за поседовањем силе, магијског карактера, која се зове ’свемоћ речи’, и која треба да укроти реалност, толико изглобљену, помоћу фантазма.”¹²

Касније се критичарева психоаналитичка упадица чини сувислим интерпретативним оруђем за указивање на повратни однос стваралаштва и уметничке личности који се рефлектује у поставкама и еволутивним фазама иманентне поетике, односно Миљковићеве „животне и песничке драме“. Џацић процењује да први ступањ карактерише „немоћ, изгубљеност у свету ослонца“, док је други „прихватање поезије као ап-

⁹ *Истио*, стр. 20.

¹⁰ *Истио*, стр. 46.

¹¹ *Истио*, стр. 15.

¹² *Истио*, стр. 32–33.

солутне и исцељујуће реалности са агонским односом према стварности“, односно „покушај песничке хармонизације света“¹³. У тој потоњој етапи Миљковићевог песничтва долази до превласти рационалног над ирационалним стихама, односно до дисциплине ума, а тиме и контролисанијег песничког исказа, што аутопоетички илуструју стихови песме „Усних је од камена“: „Не веруј мору које нас вреба и мами“¹⁴. Међутим, Џацић не пренебрегава могућност да наречени подухват, сходно и Јунговој опомени, „бива трагичан за уметника ако 'контрола' подбаци“¹⁵.

Нема сумње да су у иницијалну поставку Џацићевог скрупулозног читања Миљковићеве песничке судбине, подједнако реализоване и у књижевном тексту и у животном скрипту, уграђени биографски и психолошки метод, не као реликт старог позитивизма, већ као потреба да се зађе у посед метапоетике и одгонетну њени тематско-мотивски и симболички сигнали. Управо је ради појашњења значењског трансцендирања поезије у живот и обрнуто било неопходно упошљавање тих елемената у анализу:

„Смрт одавно није тако нападно и ледено, тако претеће и снажно запева као у овој поезији што је. Песник зна да је поезија изван онога што је написано речима; зна исто тако да су речи *чаролија* и *чарање* (како би рекао Фројд) које обличјем песме износе на видело ону неразговетну материју унутарњих сновиђења и слутњи, катарзе ради, превладавања нејасног ради.“¹⁶

Но, изгледа да питање биографског и психолошког приступања у студији из 1965, том својеврсном „споменику самоусмрћеном песнику“¹⁷ – на којем самосвесни критичар не мења ни слово након тридесет година – своје оправдање добија у спознаји да је Џацић био Миљковићев блиски пријатељ, да је морао, следствено пријатељској блискости, да изнађе непобитне, суште везе између песничке личности у поезији и ван поезије, да им објасни узрочно-последични однос и да их интегрише у целину. До истог закључка долази и нешто касније, када из феноменолошког угла разматра сложен међуоднос Миљковићеве поезије и филозофских полазишта:

¹³ *Истио*, стр. 84–85.

¹⁴ *Истио*, стр. 83.

¹⁵ *Истио*. Психоаналитичка реминисценција послужиће Џацићу у критичком тексту „Један догађај“ не као оруђе анализе, већ као аргумент естетских домета циклуса „Трагични сонети“: „Међу скученим могућностима савремене поезије најдубља је она која из језгра саме ноћи, човекове и историјске, отима њене сенке освајајући их за дан. Замењујући дотрајалог Фројда, Јунг је тај који уводи песнике у нову обећану земљу, чинећи их позваним да својим слутњама дочаравају прастаре слике, митска стања, изворе колективне психологије која је ишчезла са прошлосту да би својим тихим, потуљеним и тајанственим деловима живела и у садашњости.“ Петар Џацић, „Један догађај“, стр. 20.

¹⁶ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 90–91.

¹⁷ *Истио*, стр. 16.

„Не од посебног ка општем, већ од општег ка посебном, у име моћи коју поседује песнички субјект: ево ризика коме је платила данак Бранкова поезија, својој аутентичности упркос, који је на срећу знатно мањи од оног што га плаћају многи, чак и бољи примерци нашег данашњег песништва. Онај који пева мешао се са оним који опева, не желећи то.“¹⁸

Сличну опаску о спрези поезије и живота изриче успутно и нешто касније: „Бранко је учинио поезију начином живота, стилем живљења; подредио је живот поезији али га није и покорио.“¹⁹ У песничком делу се, дакле, назире обрис стваралачке личности исто колико та личност из живота израста из поезије коју пише. Џацић, уједно, биографске податке наводи дозирају да би расветлио животну и стваралачку путању песника, не и да би је у потпуности демистификовао, а тиме и повредио достојанство његовог вечног одласка, без обзира, можда, и на страх од реакције законодаваца политичке слике света и креатора културне политике у тренутку у којем студија настаје. Овакав поступак подложен је начелној Џацићевој метакритичкој одбрани изреченој другом приликом:

„Уважавајући све разлоге антибиографске критике, почев од њеног генетичког прага – слова које је Пруст одржао Сент-Беву о ’две личности писца’, оној приватној и оној која пише, ми истовремено одбацујемо и догму извесне критике према којој уметничко дело једноставно пише Нико. Ако пупчана врпца која спаја аутора и његово дело није онаква каквом су је замишљали представници биографске критике, [...] – то не значи да пупчана врпца уопште не постоји. Друга крајност ускраћује могућност да се говори о аутору, човеку у времену, као да сложени однос између дела и аутора значи егзекуцију дела над аутором. Ако аутор није на транспарентан начин присутан у свом делу, он свакако није ни господин Нико.“²⁰

Зато се Џацићев одабир методолошког угла разликује од традиционалног утолико што му је циљ да са што већом прецизношћу означи Миљковићево место на широком хоризонту књижевне историје и приложи оцену његових песничких достигнућа, немалих посматрано и са временске дистанце од свега четири године. Уосталом, критичар је у многим деловима пустио песника да говори о себи самом, само је усмеравао, тематски систематизовао и гдегод је било потребно теоријски и књижевноисторијски допуњавао ток његовог излагања. Увидом у комплементарност песника у поезији и ван ње аутор студије *Бранко Миљковић или неукројива реч*

¹⁸ *Истио*, стр. 71.

¹⁹ *Истио*, стр. 122.

²⁰ Петар Џацић, *Миљско у Андрићевом делу; Христићева преда у каменој кайији*, Сабрана дела Петра Џацића, Трећи том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, стр. 209.

биографску критику приближава критици персоналистичког типа, тачније да кроз стваралаштво изнађе духовни профил ствараоца.²¹ Фактографске чињенице и мемоарске напомене служе у том случају само ради тога да подупру Џаџићеву пројекцију песникове личности и поетичких и естетичких тежишта његових остварења.

3. КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКА КОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈА

Будући очевидац и учесник, Џаџић динамику књижевне епохе у којој се Миљковић појављује одсликава и са пристрасном улогом учесника и очевица, али и са прегнантношћу следбеника поетике културе, не сасвим научно хладнокрвно, али ипак објективно. Свој кратки, а информативни књижевноисторијски преглед догађаја почетком педесетих година и конфликта између реалиста и модерниста, пише са недвосмисленом намером да покаже далекосежност поетичког заокрета који је наступио. Разложно, међутим, расправу о културнополитичким трзавицама која се рефлектовала и на политику књижевности преводи на терен иманентне поетике и књижевноисторијске студије.

„Средином драматичних педесетих година, у време када је Бранкова генерација ступала на арену литературе, битка је већ била решена. Песници више нису кројили поруџбине; стекли су право на неприкосновеност своје интимае, било да она одзвања муклим, трагичним тоновима, или пак да се изражава стиховима елиптичним, загонетним, и чија фактура не подлеже уским стандардима 'разумљивости'. Схватило се да песник социјалистичке епохе не мора да целива транспаренте. Спољна патетика социјалистичког хуманизма и чове-

²¹ Према Милану Радуловићу, који формулише и разрађује концепт персоналистичке књижевне критике на основу идеја Љубомира Недића, у средишту овог типа критичког мишљења налази се личност. Заснивајући теорију персоналистичке књижевне критике на тријади Егзистенција – Личност – Дух, додуше, неколико деценија пошто Џаџић пише своју студију о Бранку Миљковићу, Радуловић истиче да „књигу (уметничко дело) ствара човек; уметничко дело прима-разумева-воли други човек – то је елементарна истина коју тематизује или подразумева свака књижевна мисао.“ На томе утемељује и свој критичко-теоријски модел: „Какав је човек у књизи, кога тражи критичар; каква је личност-човек књижевни критичар – то су битна питања за разумевање суштине персоналистичке књижевне критике.“ Милан Радуловић, *Уметност и вера*, Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2013, стр. 339. Следствено, личност која се пројављује у делу је оно што и Џаџића занима. Заинтересован за песничку свест и дух који извиру из дела, Џаџић тумачећи Миљковићеву поезију показује и умеће да, као према налогу персоналистичког критичког обрасца, осети „и време и вечност у делу, и оно што је изнад света и оно што је условљено историјом и културом у којима дело настаје, и оно што је променељиво и различно у сваком делу и оно што је истородно и трајно“ *Истио*, стр. 341.

кољубља, која је исписала тоне хартије, брзо се губила из сећања и још брже нестајала из употребе.²²

„Велики заокрет“, према Џацићевој процени, омогућио је да се прошире оквири песничке осећајности, да се окрене ирационалним и тамним странама живота, које би покренуле и нове, дотада „компромитоване“ теме, и захтевале другачији израз. Критичар успут бележи и нуспојаве таквог поетичког обрта, сматрајући да „’завера против очигледности’ претила је да узме облике нове унисоне песме“.²³ Константује да је дошло до одбацивања естрадне поезије, те да је наступила доминација херметизма и експеримента, повратак романтичарске мистификације, писање по диктату подсвести, али и нагласак на аутономији песништва. Ипак, у тој бурној реакцији отишло се у другу крајност: лицу наивног песничког утилитаризма супротставило се „наличје једног ортодоксног песничког естетизма“²⁴.

Новопридошли песник са евидентним талентом био је чедо тог модерничког престројавања поетичких доминанти, али, према сувереној, елиотовској усмереној, процени његовог критичара, „са квалификованошћу која је импоновала; са талентом који је крчио и прокрчио пут, изразит и свој“²⁵. Џацић неће пропустити да припомене да је у опседнутости артизмом, што је било својствено тадашњој песничкој генерацији, Миљковић „најдаље отишао“²⁶. Као да у овој књижевноисторијској констатацији Џацић проверава закономерност односа о традицији и индивидуалном таленту, које, према Елиоту (Thomas Stearns Eliot), одражава препознавање нових вредности у већ постојећем поретку. Он има на уму науку енглеског есејисте да: „Постојећи споменици образују међу собом један идеалан поредак који се модификује увођењем новог, уистину новог, уметничког дела.“ Уклапањем старог и новог, наука је Елиотов, „садашњост исто толико мења прошлост колико прошлост управља садашњошћу“.²⁷

Зато када користи књижевноисторијски метод, Џацић испоставља идеју да је сваки књижевни текст уједно и носилац естетских квалитета и јединствено сведочанство о култури. Контекстуализација Миљковићеве поезије своје упориште има и у Џацићевом метакритичком ставу да

²² П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 50.

²³ *Истио*, стр. 51.

²⁴ *Истио*, стр. 52.

²⁵ *Истио*.

²⁶ *Истио*, стр. 57.

²⁷ Tomas Stearns Eliot, „Tradicija i individualni talenat“, *Nova kritika*, Beograd: Prosveta, 1973, str. 470.

„критика без историјске перспективе осуђена је на површност; она може бити леп и лепо изложен тренутак доживљаја, [...] али без свести о оном што једном делу претходи, без разложне слике контекста у коме је дело настало, она је увек мање од онога што би требало да буде.“²⁸

Тако се за одабрани приступ, сагласно логици самог књижевног текста, као и запаженој маркантности Миљковићеве песничке фигуре, лако проналазе ваљани и одрживи аргументи у самој књижевној мисли Петра Џаџића,²⁹ систематизованој и формулисаној након вишегодишњег критичког искуства.

4. ПЕСНИК И БАШТИНА: РАСПОЗНАВАЊЕ КЊИЖЕВНИХ ИНТЕРФЕРЕНЦИЈА И ТРАДИЦИЈСКИХ ТОКОВА

Џаџић се такође не устручава да у својој студији прибегне и стилско-језичкој контекстуализацији, и то онда када расветљава видове транспонованја и оригиналних ауторских преиначења поетичког наслеђа у Миљковићевој поезији. Да би свом компаративном маневру и понуђеним хипотезама пружио академски легитимитет, Џаџић представља генезу модерног песништва од његовог зачећа, чији је представник Бодлер, па сведо средине XX века, када се својим стиховима Миљковић и оглашава. Књижевноисторијски контекст указује на поетичке континуитете, чији се један рукавац нашао и у нашој средини, у песничким остварењима даровитог преводиоца и студента

²⁸ Петар Џаџић, *Из дана у дан II*, Београд: Рад, 1976, стр. 302.

²⁹ Миломир Гавриловић, поводом Џаџићевић теоријског образложења и демонстрације задатака књижевне критике у књизи *Критика и време* (1975), региструје да се у његовим текстовима, речима самог Џаџића, „очитује и 'динамика епохе', односно, 'елемент друштвеног и културног тренутка у ком су настали'“ Миломир Гавриловић, *нав. дело*, стр. 290–291. У томе Гавриловић препознаје једно од одређења критичког метода самог Џаџића, које савесни критичар жели да пренесе на укупну књижевну критику како би је историјски освестио: „критичар мора да буде свестан времена у којем је настало дело као и времена у којем настаје критика о њему, односно, да буде свестан утицаја друштва, времена, политике, идеологије и других фактора, али и да не буде ограничен њима, при приступу књижевном делу. Да уочи *џрофил времена* – дакле, не појединост писца, него *злајну средину* времена која се огледа у делу – а критичар процењује и утврђује књижевне и вредносне стандарде које дело достиже, у том времену, и на које претендује у свим временима, неограничено хоризонтом епохе у којем настаје, али и подразумевајући га.“ *Истио*, стр. 291.

филозофије.³⁰ Џацић, такође, као према Елиотовом савету, разуме да Миљковић песник „нема сам за себе целовито значење“, већ да „његов значај, оцена његовог дела јесте оцена његовог односа према мртвим песницима и уметницима.“³¹ Зато га ради контраста и поређења поставља у књижевну традицију.

Према Џацићу, Бранко Миљковић, упркос постулату Блумове (Harold Bloom) антитетичке критике о *сирејњи од утицаја*, „жудно прелистава велику књигу песничких искустава, пребира по слојевитом репертоару поетика, захвата широко, не би ли у пресеку тих бројних, мудрих линија пронашао право место за заставу свог става.“³² Поред песничких класика из XIX века, као што су Бодлер, Маларме, Верлен, Рембо (Arthur Rimbaud), а за њима и Валери³³ и Рилке (René Maria Rilke), Џацић не превиђа ни утицај Мајаковског (Владимир Владимирович Маяковский) или Арагона (Louis Aragon) на Бранкову тежњу за дисциплином песничког ума и бујне имагинације строгом сонетном формом. Такође примећује и песниково некритичко усвајање лектире:

„Бранко је одолевао чарима живота, али већ мање чарима лектире; ставови о поезији гранали су се мало стихијино и понекад противречећи себи: то није без трагова и у његовој поезији, где примећујемо 'ожиљке напада' које предузима сам песник. Поводљивост не бисмо могли прихватити као његову врлину и приписујемо је његовој младости и недовољној зрелости, некохерентности његове личности.“³⁴

³⁰ Наводећи низ песника које је Миљковић преводио са француског и руског језика, као што су Маларме (Stéphane Mallarmé), Валери (Paul Valéry), Верлен (Paul Verlaine), Леон Пол Фарг (Léon-Paul Fargue), Жан Мореас (Jean Moréas), Албер Самен (Albert Samain), Анри Рењије (Henri-René Lenormand), Пол Фор (Paul Fort), Пол Елијар (Paul Éluard), Ив Бонфоа (Yves Jean Bonnefoy), Пастернак (Борис Леонидович Пастернак), Мандељштам (Осип Емилијевич Мандељштам), Брјусов (Валериј Јаковлевич Брјусов), Андреј Бели (Андреј Велџи), Александар Блок (Александр Александрович Блок), Леонид Мартинов (Леонид Николаевич Мартинов), Џацић уједно жели да укаже на повратну спрегу превода и утицаја: „Укус преводиоца открива нам афинитет ствараоца: доминирају песници симболистичке оријентације.“ Петар Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 22.

³¹ T. S. Eliot, *nav. delo*, стр. 470.

³² П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 53.

³³ Џацић примећује Миљковићево беспоговорно послушање које је примио од Валерија, како у трасирању поетичког курса, тако и у одабиру стилско-језичких и формалних решења: „Он слуша Валерија – ако поезија мора да се послужи конвенцијом, онда се радије послужимо старом но новом конвенцијом. Конвенције су неопходне, каже још Валери, да би се супротставиле 'непрестаном расипању мисли'. Бранко ће своју вези са 'старом конвенцијом' бранити уз свестрано ослањање на Валерија.“ *Истио*, стр. 55.

³⁴ *Истио*, стр. 68.

Тако, у Џацићевој визури, Миљковић у сфери одабраних књижевних утицаја личи на ону елиотовски формулисану посуду „у којој се скупљају и гомилају безбројна осећања, фразе, слике, које ту остају све док се не окупе сви чиниоци који могу да се сједине и образују нову сложеницу.“³⁵

Утицаје који су прожели Миљковићев поетски исказ Џацић препознаје већ у критичком тексту о књизи *Вајџра и нишџа*, саображавајући их јасној ауторској интенцији. Без устручавања му отуда одређује место унутар традиције светског песништва:

„Ни неконтролисана ’лирска егзалтација’ надреалиста, ни хладни парнасовски вербализам – Миљковићева поезија се промишљено служи широком основом ерудиције; у овој збирци песника не интересују појаве, већ суштине, као што га не интересује ни одређено време, већ трајање.“³⁶

Ово запажање у студији *Бранко Миљковић или неукроћива реч* развиће у складу са аргументацијом коју му омогућава дијахрона перспектива. Тако даје предност традицији симболизма у односу на надреализам иако не спори њихов плодотворни укрштај у делу младог песника, уважавајући донекле и његово изјашњење као наследника надреализма.³⁷

„Међу двама струјама модерне поезије, једне ’видовитих’, која иде од Бодлера преко Рембоа и Лотреамона до надреалиста, и друге ’артиста’, која почиње такође са Бодлером и наставља се с Малармеом и Валеријем, Бранко се определио за ову потоњу. Поред Малармеа и Валерија, он проучава и преводи и њихове потомке, ’симболистички нараштај’: но ова двојица шире и инспиришу, пре свих и можда више од свих, његову мисао о песми и саму његову песму.“³⁸

³⁵ T. S. Eliot, *nav. delo*, str. 472.

³⁶ Петар Џацић, *Бранко Миљковић, Вајџра и нишџа*, у: Бранко Миљковић *Критика поезије*, Сабрана дела Бранка Миљковића, Књига шеста, Ниш: Нишки културни центар, 2019, стр. 33.

³⁷ Да би што правоверније одредио исходишта Миљковићеве стилски и поетичке несводиве поезије, Џацић је ослонац потражио у исказима самог песника: „Миљковић ће рећи да себе сматра потомком надреалиста; подвиг ове романтичарске капеле омогућио је, по њему, поетску ’мисао ослобођену рационалистичких експликација’, ’мисао о одсуству разума, чисту и слободну мисао’. Али уживајући ту слободу, чију примену осећамо у каскадама његове речитости, у неким дифузним сликама хипагогичког сјаја, у неусиљеним а необичним спрегавима речи – он никако није намеравао да јој пружи азил, да је стави ван протектората разума. ’Настојим да помирим симболистичку и надреалистичку поетику’; расејано питање и дионизијски вербализам надреалиста и симболистичко будно глачање драгуља маште у пуном напону свести, требало је да се измире у једном стварању које укључује и слободне импULSE подсвести и пуну одговорност свести.“ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукроћива реч*, стр. 61.

³⁸ *Исјо*, стр. 60. Радивоје Микић наглашава да се најзначајнији допринос Џацићеве студије о Миљковићевом песништву налази „у настојању да се Миљковићева поезија ослободи готово већ канонизоване везе са филозофијом и да се прикаже као резултат реализације симболистичких поетичких начела“ Р. Микић, *nav. delo*, стр. 53.

Допустивши да га компаративна и књижевноисторијска анализа спонтано одведе ка поетолошким закључцима, Џацић „дубљи симболизам“ из француске модерне открива као најадекватнију одредницу Миљковићевог поетичког окриља и свесног уметничког опредељења.

„У нашој поетској традицији имамо симболизам, али то није симболизам Малармеовог, 'максималистичког' кова. И као што можемо рећи за Лазу Костића да је – и поезијом и програмом – први наш истински романтичар, тако бисмо за Бранка могли да кажемо да је, и поезијом и програмом, учинио покушај коришћења и примене искуства оног 'дубљег', 'амбициознијег' симболизма чији су зачетници Маларме и Валери.“³⁹

Тако разложно образложење утицаја и поетичких модела који су премрежили Миљковићеву поезију Џацићу омогућава да без зазора приметити одступање од надреалистичког песничког обрасца. Поетички искорак од подразумеване традицијске линије саопштава већ у тексту „Бранко Миљковић, *Вайџра и нишиџа*“, где се усуђује да наговести Миљковићеву праву песничку баштину:

„Уосталом, лепа вештина *ауџомајској* *јисања*, која је заиста тешко подложена анализи, има утолико везе с Миљковићем што он познаје њен механизам и искуство, и што плодове уме да користи. Ако би упрошћено требало одредити 'типологију' овог песника, он је ближи малармеовском, или чак валеријевском 'трезном бдењу над инспирацијом', 'дугом глачању драгуља маште', вољном напору да се хаос слика подреди савршенству који можемо назвати отиском духа или отиском идеје.“⁴⁰

Незаобилазан је, према Џацићу, и утицај предсократоваца, тачније Хераклитове (Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος) филозофије на Бранкову песничку мисао, на његова поетска и духовна противречја, унутрашње антиномије, на Миљковићево поетско пунктирање симбола. „Хераклит је био најкоришћеније заморче у овом песниковом опиту“⁴¹. Одјеке античког мислиоца Џацић региструје већ у приказу збирке *Вайџра и нишиџа*: „То је Хераклитовска ватра, главна покретачка снага у човеку и космосу (и, по Хераклиту, много динамичнија од Анаксименовог ваздуха и Талетове воде).“⁴² Без те филозофске инфузије, парадокси и мисаона дијалектика његове поезије не би имали потребну виталност. Хераклитово учење о праелементу ватре, о хармонизацији опречја и противречности као основном принципу постојања, о непрестаном животном протоку, те о потрази за сопством, свој

³⁹ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 61.

⁴⁰ П. Џацић, *Бранко Миљковић, Вайџра и нишиџа*, стр. 30–31.

⁴¹ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 70.

⁴² П. Џацић, *Бранко Миљковић, Вайџра и нишиџа*, стр. 33.

преображени естетски одраз нашло је у Миљковићевом поетском универзуму. У упоредној анализи видова песничког преношења учења античког мислиоца Џацић без оклевања износи упоредни коментар:

„Хераклит је био и први и главни ослонац у песниковом превазилажењу субјективног трагизма, у стварању 'надличне' поезије, где драма елемената и животних универзалија постаје сцена једног необичног, снажног и у нашем песничком простору јединственог збивања.“⁴³

Ваљало би, ипак, скренути пажњу на то да Џацић не претерује у истицању филозофских полазишта Миљковићевог песничког исказа као неизоставних, управо с обзиром на чињеницу да је био студент филозофије. У овом случају, критичар с потпуним правом, како је то приметио Милан Алексић, „само указује на значај филозофског наслеђа за Миљковићево песништво и исправно наглашава филозофска дела предсократоваца, на прво место постављајући Хераклита и везу са мотивом ватре којим Миљковић премрежава своју поезију“.⁴⁴

Својствено одабраном критичком методу препознавања и именовања књижевних веза, Џацић у компаративном кључу тумачи и циклус песникових омажа личним класицима, увиђајући, притом, до којих поетичких исходишта и стваралачких поступака га је довело помно читање, како српске, тако и светске литературе. Уочава отуда да Миљковић за ову прилику следи Малармеове поетске матрице:

„Попут Стефана Малармеа, који циклусом *Hommages et tombeau*, носталгичним и евокативним сонетима одаје пошту својим духовним изабраницима, Поу, Бодлеру, Верлену, Вагнеру, Пиви де Шавану (чија је једна слика, по Винаверовом исказу, толико занела Растка Петровића) – Бранко ствара листу својих светлих гробова: Бранко Радичевић, Његош, Лаза Костић, Дис, Тин Ујевић, Момчило Настасијевић, Горан.“⁴⁵

Не због узора и инспирације, већ због саме естетске изведбе Џацић овај Миљковићев циклус високо вреднује. Притом, проналази неуралгичне тематско-мотивске и поетичке тачке које је Миљковић, на трагу својих опсесивних метапоетичких интересовања и трагања, пресликао у песничку идеју својих претходника:

⁴³ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукротива реч*, стр. 97.

⁴⁴ Милан Алексић, *Критичка метода Петра Џацића*, Српски језик и књижевност данас – теоријско-методолошки аспекти проучавања, рецепције и превођења. Београд: Међународни славистички центар, 2021, стр. 273.

⁴⁵ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукротива реч*, стр. 97–98.

„У класичном сонетном руху нижу се стихови топли и потресни, запањујуће евокативне силине, међу најбољим које је Бранко испевао: песник не пита песнике шта им је поезија дала за живот, већ како их припремила за смрт: он сажима његов поглед ка тачки у којој треба да се стопе са његовим.“⁴⁶

Сматрајући да Бранкова поезија одступа од животних премиса и облика, то јест да песму гради на темељу апстрактних, аутореферентних представа, а не на референтним тачкама, Џацић разабера сувремена уметничко-естетска кретања која су блиска песниковом исказу и поетичком обрасцу:

„[...] Бранкова поезија додирује једну тенденцију у модерној светској поезији педесетих година у којој Ален Боске открива помањкање конкретних значења попут оног у апстрактном сликарству и сликарству енформела. Једним својим делом она се, још много више, укључује и у јаку струју коју Боске, у поменутој књизи, назива 'типичним романтизмом двадесетог века', ток у коме индивидуална и социјална свест препушта своје повлашћено место у поезији интерпланетарној, космичкој свести – једном својеврсном 'пантеизму без бога, космогонији без мистерије.'⁴⁷

Џацићево спорадично, премда ефектно прибегавање интермедијалним и интерлитерарним контемплацијама – које нису само асоцијативно низање уочених паралела и укрштаја, већ огромна олакшица у разумевању семантички недовољно проходне и неухватљиве Миљковиће поезије – представља методолошки пут који проистиче из епистемолошке свеобухватности његове критичке свести. Уједно, њега провоцира и одсуство „интуиције доживљеног“, то јест исказа проистеклих из животног искуства иако има разумевање за Миљковићево младалачко певање. Џацић настоји да што поузданије самери стилске, поетичке и формалне паралеле и преплитања која се одвијају у Миљковићевом сложеном песничком систему. Интермедијалност се овде наводи и као уметничко својство и као генерички термин за процесе који се одвијају у уметничким медијима.⁴⁸ Отуда његова упоредна анализа изискује да се Миљковићев песнички феномен промотри подједнако и у својој духовноестетичкој димензији и у историјској интеракцији са другим уметностима.

⁴⁶ *Исио*, стр. 87–88.

⁴⁷ *Исио*, стр. 151–152.

⁴⁸ V. Irina O. Rajewsky, „Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality“. *Intermédialités: histoire et théorie des arts, des lettres et des techniques / Intermediality: History and Theory of the Arts, Literature and Technologies*, n° 6, Centre de recherche sur l'intermédialité, 2005, pp. 43–50.

5. УЗ ТЕЛО ТЕКСТА: ЈЕЗИК, СИМБОЛ, СУШТИНЕ

У хотимичном ауторском настојању да у својој студији о Миљковићу пружи што обухватније тумачење његовог дела, нехотично, притом, стреми остварењу оне есејизму својствене „тоталности“⁴⁹ односно „анти-тоталитарне тотализације“⁵⁰ Џаџић се, поред отвореног погледа на многе синхронијске и дијахронијске правце уметничког простирања и поступке њиховог размештања у малом, али слојевитом и семантички протежном Миљковићевом опусу, са подједнаком концентрацијом аналитички приљубљује уз само тело песничког текста. Тако разабирању у задатостима и временској скучености песникове егзистенције, као и широкопотезно пронађеним књижевним и уметничким полазиштима, Џаџић придружује и одгонетање тајни форме и песничког језика. Не би било исувише смело ако бисмо сугерисали да Џаџићеву елаборацију Бранковог односа према песничком језику, тачније његов вишесмеран, али вишеструко аутопоетички освешћен поетско-језички набој свој далеки одјек има у деридијанској поставци о историјском талогу језичког означитеља: „Искуство песника може да буде и мало, али искуство речи је огромно.“⁵¹ Томе следствено, Џаџић препознаје напор индивидуалног песничког пробијања кроз задати језички систем, како би унутар те грађевине освојио властита, лична значења: „Ако није власник, песник је одабрани заступник тог царства обиља из кога води пут у средиште човекове загонетке.“⁵² Таквом премисом критичар антиципира постструктуралистичку задршку према преклапању ознаке и означеног. Иако не спори Миљковићево апсолутно поверење у реч, Џаџић тој речи, сагласно Миљковићевим експлицитно поетичким исказима, читава самосвојност, ону аутореферентну вредност која је и семантички и онтички претпостављена домену референције. „Он хоће реч која ’не именује већ ствара’; реч у којој је поезија залеђена ’као електрицитет у атому’. Он тежи језику богова: не тражи да ’поезија потврди стварност, већ да стварност потврди поезију’“.⁵³ У том онтичком преимућству речи у пуном светлу раскриљује се права природа његове симболистичке поетике. Неупитно је Бранково потпуно поверење у аутотеличну моћ речи, у, исказано Џаџићевом когнитивном метафором, „вербалну јаву“⁵⁴ која је стварност по себи, стварност речи. Самосвесна песничка инстанца је овладала вештином писања загонетајућег текста, песме лишене конкретног садржаја, али не и идеје. Миљковић, дакле, не закључава значење, него пре-

⁴⁹ V. Georg Lukač, *Duša i oblici: eseji*, Beograd: Nolit, 1973, str. 52.

⁵⁰ В. Михаил Епштејн, *Есеј*, Београд: Народна књига/Алфа, 1997, стр. 69.

⁵¹ П. Џаџић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 73.

⁵² *Истио*.

⁵³ *Истио*, стр. 72.

⁵⁴ *Истио*, стр. 73.

пушта своје стихове интерпретативном мултиплицирању свакоме ко пронађе шифре скривене у симболима – поетички устројеним као самосвојне онтолошке јединице.

Џацићево изоштрено критичко око распознаје, међутим, да је присуство симбола у Миљковићевом песништву не само поетички већ и филозофски промишљено: „Симболи – посредници настоје да изгледе спор бића и не-бића, који чини јединствену основу Бранковог певања. Уз њихову помоћ песник открива вредности у самој природи космичког и животног процеса, у духовним могућностима човека, у магијској вредности песме.“⁵⁵

Симболу ватре, чије извориште је већ пронађено у Хераклитовом учењу, а који је, поред мотива смрти, један од најважнијих херменеутичких кључева за покушај откључавања седмовратне Миљковићеве поезије, Џацић придаје пажње и у приказу књиге *Вајџра и нишиџа*:

„Како скоро нема песме у овој збирци без симбола ватре, и како је тај симбол унеколико 'кључ' за разумевање књиге, треба рећи: *обична* ватра је код Миљковића само појавни облик једне много супстанцијалније ватре – 'из које све настаје, у којој се све завршава и којом се опет почиње' – живог принципа непрекидног постојања и обнављања света, заснованог на античком учењу о четири основна елемента (ваздух, вода, земља, ватра).“⁵⁶

Набрајањем, поетичким лоцирањем и тумачењем симбола, превасходно ватре, као *надсимбола* у Миљковићевом систему Џацић, с једне стране, даје додатну потпору расветљавању драме песничког стваралаштва, док се, с друге, приближава феноменолошкој анализи запретених слојева значења. Драматичку песничку структуру, испуњене противречностима и крајностима, Џацић већ критичком приказу збирке *Вајџра и нишиџа* посматра у духовноисторијском светлу:

„Читава драма елемената који су у основи живота и човековог пута, који је у средишту те драме. Али Миљковић није само песник 'драме' и супротности, већ и *јединствива* кроз супротности. Старинским језиком речено, он није песник хаоса већ хармоније, као што није ни песник 'дионизијски' већ 'аполонијски'; он није песник несклада човека и света, већ њихове праисконске везе, он афирмише трајност, где смрт не постоји без живота, и обратно; где 'нада' не постоји без 'пустиње', и обратно. Где је све осмишљено законима развитка материје, не божанском милошћу.“⁵⁷

⁵⁵ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 84.

⁵⁶ *Исиџо*, стр. 33.

⁵⁷ П. Џацић, *Бранко Миљковић, Вајџра и нишиџа*, стр. 35–36.

Разрадом ових опсервација у студији *Бранко Миљковић или неукротива реч* њен аутор долази до увида да се Миљковићев метафизички пејзаж, иначе настањен фиксним симболичким тачкама усмене и писане традиције, у самој поезији имплицитно или експлицитно активираним, заснива на песниковој потреби да остане у дослуху са суштинама. Тако се и песнички агони који генеришу Миљковићев естетски доживљај релација између стварности и песме разрешавају у духовној будности: „Спиритуалне вредности, из фонда симболистичке духовности, осмишљавају тај свет. Те вредности биће сугерисане симболима цвета, руже, мириса – блиским Малармеовом репертоару (цвет, мирис, пена, звезда).“⁵⁸ На тим основама Миљковић, према Џацићу, осигурава и брани и своју валеријевски осмишљену „кристалну грађевину духа“⁵⁹ од насртаја емоција и ирационалних привида.

Управо духовноисторијски осврт Џацића враћа томе да промисли песничко обликовање теме смрти и дође до закључка да је песма уједно и илузорни и делотворни начин да се смрт превазиђе. Џацићево херменевтичко перпетуирање Миљковићеве повлашћене песничке теме коју песник реторички и семантички варира у различитим поетским контекстима има своју сврху. Наиме, Миљковић, чији је живот нераскидиво скопчан са песмом и мишљу о песми, према Џацићевом надахнутом читању, проналази конструктивну снагу духа, а деструктивну слабост срца. Манифестације те стваралачке напетости Џацић повлачи на мапи светске књижевности од Хераклита до Бодлера, да би угледао место из кога извире и потоње симболистичко формирање дијалектике духа/ума и срца аутора поеме „Ариљски анђео“: „Потребно је следити пример који су дали симболисти и произвођачу немерљивих сила, духу, омогућити доминацију, истиснути знамење рањиве људскости.“⁶⁰ Да би се помирење ума и срца одиграло у песми, песник уточиште мора пронаћи под окриљем духовности, која треба да га удаљи од тектонских померања које подстичу емоције, нагони и занесености. Наводећи стихове из последњег катрена поеме „Ариљски анђео“: „Главо све даља од срца мом праху / Трулеж у цвету отрезни и целу / Ноћ кроз пределе без наде, у страху, / Празно и земљано вапи звезду белу“⁶¹ Џацић претходно изнето становиште коментаром да је естетско окретање од чулно-емотивног ка умном заправо суштински део опстанка Миљковићевог песничког бића, чак и науштрб песникове егзистенције:

⁵⁸ П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукротива реч*, стр. 104.

⁵⁹ *Исјо*, стр. 105.

⁶⁰ *Исјо*, стр. 107.

⁶¹ Бранко Миљковић, *Песме I*, Сабрана дела Бранка Миљковића, књига прва, Ниш: Нишки културни центар, 2015, стр. 242.

„Тим стиховима завршава се велика ’светковина ума’ и притајена драма човека растргнутог између потребе да живи и потребе да се заштити од живота, *Ариљски анђео*: катрен ове поенте, у којој мешају се смиреност и вапај, сажима смисао поеме. Ови стихови спадају међу кључне у Бранковој поезији.“⁶²

Тек смелим духовно-естетичким задирањем у поноре Бранковог песничког бића Џацић ће успети да на маестралан начин појасни и песнику иманентно трагање за адекватним формалним уточништем многобројних стваралачких тензија и непрестаних духовних амплитуда:

„Стално мобилна, бујна његова речитост непрестано је трагала за оним *маје-ријалним обликом* који ће најверније и најпотпуније изразити драму његових немира, *иу иразину у ејзисџенџији и свеиу, ио ледено ирисусиџво Неукројиве речи, иу ваиру наде којом иори сџих, ио слейило наџона које иџреба обуздаиџи, иу дрску иреиџњу ниџиџавила, иџај ириџушени зов живоџа који једва иродуре кроз челични оклој иесникоџе одељености, иу иоџребу да се буде део свеџа и да се свечано зарони у њеџа, иџај маџац иџнора иџио их оџџвара ноћ а дан не заџџвара.“⁶³*

6. АКСИОЛОШКО-ЕСТЕТИЧКИ ПРЕСЕК САВЕСНОГ КРИТИЧАРА

Џацић у овој есејистички састављеној студији на више места износи своје естетичке судове, опскрбљујући их готово необоривом аргументацијом. Упркос томе што је Миљковићеву песничку фигуру издвојио још од изласка прве његове збирке *Узалуд је будим* и здушно подржавао његове поетске, преводилачке и есејистичке објаве, без бојазни да је пренаглио, Џацић је одмах био спреман да поред позитивних критичких оцена, према потреби укаже и на поједине неуједначености у поетском исказу даровитог песника. То је случај и у приказима из 1958. и 1960. и у студији из 1965.

Тако, на пример, већ у критичком тексту о збирци *Узалуд је будим* из 1958. издаваја циклус „Трагични сонети“, исказом обилатим тропима наглашавајући његову естетску врлину: „Можда је то само један дах ни око чега, лепи дијамант празнине који Маларме посматра с оне стране људског хоризонта, као поетски хоризонт.“⁶⁴

Неретко директан и одсечан приликом изрицања судова он циклусима „Утва златокрила“ и „Седам мртвих песника“ даје највише место на вредносној лествици. Њихову вредност читава у ослону на традицију (на националну митологију и усмену традицију у циклусу „Утва златокрила“, на значајне песничке фигуре новије књижевности у циклусу „Седам мртвих песника“, чијим одабирањем песник указује на своју изабрану тради-

⁶² П. Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, стр. 108.

⁶³ *Исио*, стр. 134.

⁶⁴ П. Џацић, *Један доџаџај*, стр. 20.

цију). Миљковићев дијалог са песничким прецима инспирисан је откривањем велике заједничке теме – теме смрти – и подразумева песнике који су „толико слутили о човековом крају пре свога краја“⁶⁵.

С друге стране, у закључним разматрањима врло артикулисано излаже примедбе о недостацима Миљковићеве поезије, пре свега настале као резултат полетности и вехементности младог ствараоца који има незадрживу потребу да свету саопшти што више:

„Али у његовим је песмама и доста алкавости, рима полетарачких, идеја исхитрених, песнички неасимилованих, неоплемене језичке сировине – свакојаким наноса што су испод нивоа његовог сензибилитета и укуса. Журба и нешто непрвело, матично, нишлијско можда, постављали су препреке које нису, уз напор и дисциплину, отклањане, већ једноставно прескакане.“⁶⁶

На последњим страницама свог есеја Џаџић, када настоји да изведе аксиолошко-естетички пресек незавршеног опуса свог младог пријатеља, врло ефектно жели да нагласи дијалектичко трвење између Миљковићеве снажне песничке појаве, као „велике странице наше послератне културне историје“⁶⁷ и појединачних слабости у његовој поезији, које су ништа друго до нуспојава силине тог прекраћеног стваралачког замаха: „Целина скоро сваке Бранкове песме, на једном бар свом одсеку, храмље – мука за строге антологичаре; тим пре што је немогуће заобићи га.“⁶⁸ Џаџић је прозорљиво проценио да Миљковић, упркос немару да до краја уобличи песничку форму, од величанственог историјског изгледа мора прерасти у књижевног класика.

7. ХЕРМЕНЕУТИЧКА СВРСИСХОДНОСТ ЏАЏИЋЕВОГ МЕТОДОЛОШКОГ ПЛУРАЛИЗМА

Џаџићеву студију *Бранко Миљковић или неукроћива реч* одликује есејистички дискурс који се ослобађа критичарско-појмовне сувопарности и стега научне егзактности. Преплитањем и укрштањем академске и есејистичке са уметничком критиком, подједнако се, међутим, долази и до узорног научног резултата и постиже уметнички ефекат. Барокно устројена и стилско-језички бравурозна реченица, обилата метафорама и поређењима разговетно преноси критичареву поруку, те постаје основна јединица једног од најрепрезентативнијих примера наше послератне кри-

⁶⁵ П. Џаџић, *Бранко Миљковић или неукроћива реч*, стр. 135.

⁶⁶ П. Џаџић, *Бранко Миљковић или неукроћива реч*, стр. 135.

⁶⁷ *Истио*, стр. 155.

⁶⁸ *Истио*, стр. 154–155.

тичке прозе. Тако се испод Џацићевог пера рађа критика као уметност артикулације.

Ако бисмо методолошки плурализам аутора студије о Бранку Миљковићу сагледали из угла историје српске науке о књижевности XX века, лако бисмо уочили оно колебање на размеђи спољашњег и унутрашњег приступа проучавања, које је, макар у академској критици, започето педесетих текстом Александра Флакера „Формална метода и њезина судбина“, 1955, а потом и првим преводима формалистичких и структуралистичких текстова током шездесетих.⁶⁹ Џацић, дакле, своју студију саставља на измаку епохе, када је књижевна критика писана по диктату позитивистичког одгонетања значења књижевног текста и импресионистичког фабулирања о литерарним појавама, а у освит рецепције нових и за нашу средину свежих, а методолошки разрађених теоријских концепата.⁷⁰ Од средине те деценије српска књижевна мисао већ је почела да се разубује и продубљује услед дејства различитих књижевнотеоријских школа и метода: руског формализма, англоамеричке нове критике, архетипске критике, француске „нове критике“, стилистичке критике Леа Шпицера (Leo Spitzer), феноменологије, структурализма, семиотике и херменеутике.⁷¹

Без обзира на објективну транзицију у тадашњој науци о књижевности, а потом и у књижевној критици, са којом је Џацић морао бити упознат, евидентно је да је његово балансирање између две напоредне, позитивистичке и антипозитивистичке, струје проучавања било последица иманентног критичког параметра за процену какав тип тумачења изискује сама Миљковићева поезија и у њој огледајући ауторски лик харизматичног, али трагичног песника. Џацићева усредсређеност на поетско дело Бранка Миљковића отуда није могла подразумевати грубо одбацивање било каквих ванлитерарних елемената. У свом тумачењу он није занемарио ни интензивно присуство приватног, ауторског лика самог писца. Одлучио је да саобрази и у комплементаран однос доведе разнородна знања како би

⁶⁹ Први текстови Виктора Шкловског (Виктор Борисович Шкловский), на пример, појављују се већ наредне, 1966. године, један у новосадским *Пољима*, а други у зборнику *Руска књижевна кријшица*, који је приредио управо Александар Флакер, а загребачки часопис *Умјетносћ ријечи* доноси прве приказе формалистичких публикација.

⁷⁰ О томе више у: Марко Аврамовић, *Рецепција руског формализма у српској књижевној кријшици*, Српска књижевна критика друге половине XX века: типолошка проучавања, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013, стр. 261–284.

⁷¹ Судећи према увидима Предрага Палавестре, ово методолошко усложњавање књижевног проучавања, као талас који се одвијао упоредо с критичким плурализмом у другој половини XX века, условило је промену критичких мерила и успон научне критике у аисторијском и историјском проучавању књижевне дијахроније, односно синхроније. Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне кријшике 1768–2007*. Том 2. Нови Сад: Матица српска, 2008, стр. 585, 645–646.

пружио што обухватније тумачење песниковог укупног дела и тиме дао допринос његовој књижевноисторијској легитимизацији.⁷² Спровођење такве интерпретативне стратегије Џацић је без сваке сумње осећао као своју дужност и привилегију. Међутим, са извесног одстојања и са сазнањем да се у међувремену клатно књижевне науке у једном другачијем виду вратило на позитивистички пол, поглавито ради новог фокуса на контекст, Џацићев плуралистички метод разазнајемо у његовој вишеструкој херменеутичкој сврсисходности.

ЛИТЕРАТУРА

- Марко Аврамовић, „Рецепција руског формализма у српској књижевној критици“, *Српска књижевна кријтика групе њоловине XX века: њијолошка ѡроучавања*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013, стр. 261–284.
- Милан Алексић, „Критичка метода Петра Џацића“, *Српски језик и књижевност данас – ѡеоријско-меѡодолошки асѡекѡи ѡроучавања, рецеѡиције и ѡревођења*, Београд: Међународни славистички центар, 2021, стр. 267–276.
- Владан Бајчета, „Теоријске основе Џацићеве књижевне критике“, *Српска књижевна кријтика и кулѡурна ѡолиѡика групе ѡоловине XX века: ѡемаѡско-ѡроблемски зборник радова*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 2013, стр. 217–235.
- Миломир Гавриловић, „Критика, мета­критика и етика Петра Џацића“, *Имѡресѡонисѡичка и сѡваралачка кријтика: зборник радова са ѡрвих Михизових сусреѡа*, Нови Сад – Ириг: Матица српска – Српска читаонѡца, 2023, стр. 281–326.
- Мирослав Егерић, „Критика мере и усвајања вредности“, у: Петар Џацић, *Кријѡике и ѡледи*, Београд: СКЗ, 1973, стр. VII–XXXII.
- Михаил Епштејн, *Есеј*, Београд: Народна књига/Алфа.
- Радивоје Микић, *Слика еволуције ѡиса књижевних чињеница: ѡѡлед на кријѡичарски рад Пеѡра Џацића*, у: Петар Џацић, Иво Андрић *Есеј*, Сабрана дела Петра Џацића, Први том, Београд: Завод за уѡбенике и наставна средства, 1996, стр. 11–65.
- Бранко Миљковић, *Песме I*, приредио Милан Алексић, Сабрана дела Бранка Миљковића, књига прва, Ниш: Нишки културни центар, 2015.
- Предраг Палавестра, *Исѡорија српске књижевне кријѡике 1768–2007*. Том 2. Нови Сад: Матица српска, 2008.

⁷² Не треба стога пренебрегнути ни коментар Радивоја Микића да Џацићу није страно мишљење о томе да се промене у критици морају усаглашавати са променама у самој књижености, али са оправданом задршком: „Но, те промене нису везане само за што адекватнији приступ ономе што је ново већ и за опис онога што образује књижевно­историјску подлогу актуелном књижевном стваралаштву.“ Р. Микић, *нав. дело*, стр. 28.

- Милан Радуловић, *Умешности и вера*, Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2013.
- Петар Џацић, *Мийско у Андрићевом делу; Христљова ѓреда у каменој кайији*, Сабрана дела Петра Џацића, Трећи том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Петар Џацић, *Бранко Миљковић или неукројива реч*, Сабрана дела Петра Џацића, Десети том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Петар Џацић, *Један гојаћај*, Бранко Миљковић *Кријтика ѓоезије*, Сабрана дела Бранка Миљковића, Књига шеста, Ниш: Нишки културни центар, 2019, стр. 17–21.
- Петар Џацић, *Бранко Миљковић, Вајра и нишија*, Бранко Миљковић *Кријтика ѓоезије*, Сабрана дела Бранка Миљковића, Књига шеста, Ниш: Нишки културни центар, 2019, стр. 30–37.
- Tomas Sterns Eliot, *Tradicija i individualni talenat*, Nova kritika, Beograd: Prosveta, 1973, str. 469–475.
- Georg Lukač, *Duša i oblici: eseji*, Beograd: Nolit, 1973.
- Irina O. Rajewsky, “Intermediality, Intertextuality, and Remediation: A Literary Perspective on Intermediality“. *Intermédialités: histoire et théorie des arts, des lettres et des techniques / Intermediality: History and Theory of the Arts, Literature and Technologies*, n° 6, Centre de recherche sur l’intermédialité, 2005, pp. 43–64.

Jana M. Aleksić

THE (UN)TAMED CRITICISM: PETAR DŽADŽIĆ’S CRITICAL METHOD IN WRITINGS ON BRANKO MILJKOVIĆ

S u m m a r y

Petar Džadžić was one of the first critics to recognize the explosive power of Branko Miljković’s talent, and he strongly supported the poet’s emergence on the literary scene at the end of the 1950s. In the critical texts “One Event” (1958), published in *NIN* on the occasion of the collection *Uzalud je budim (In Vain I Wake Her)*, 1958), and “Branko Miljković, *Fire and Nothing*” (1960), published in *Politika* following the release of Miljković’s second book of poetry *Fire and Nothing*, Džadžić – armed with a sharp critical eye and refined aesthetic sensibility – successfully articulated the literary value and distinctiveness of this new poetic voice. Remaining consistent with his early evaluation of Miljković as an original poet – a judgment history later confirmed by positioning Miljković at the pinnacle of postwar poetry – Džadžić offered a more detailed analysis of the poet’s work and character in his essay “Branko Miljković or the Untamed

Word". This essay first appeared as a preface to a selected edition of Miljković's poetry in 1965 and was later published as a standalone edition the same year. Džadžić himself admitted that he felt, to some extent, compelled to write this extensive study as a consequence of the young poet's tragic death under unclear circumstances. While emotionally charged at times, the essay remains a coherent, relevant, and well-reasoned interpretation of Miljković's poetics and has since become essential reading for all subsequent interpreters of modern poetry. It stands as a faithful document of the dynamics of the former literary milieu and serves as a representative example of the re-establishment of the axiological bond between criticism and poetry. Given Džadžić's timely critical response to Miljković's literary appearance, his reliable judgment, and his acute sensitivity to the literary-historical and cultural context, this paper analyzes Džadžić's critical approach in the aforementioned texts. Additionally, we will typologically situate his individual critical writings and devote attention to his methodological pluralism – an approach that incorporates elements of both old and new positivism, antithetical criticism, poetic inquiry, comparative studies, the spiritual-historical method, and cultural analysis. In conclusion, the paper outlines the critic's axiological criteria and aesthetic principles as reflected in his evaluation of Miljković's individual works and, more broadly, in his understanding of the poet's overall poetics.

Keywords: literary criticism, poetry, metapoetics, *biographism*, psychoanalysis, historicism, comparative studies, spiritual-historical method

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09"19"(082)

82.09(497.11)"19"(082)

СРПСКА књижевна критика XX века : зборник радова са научног скупа одржаног 21. и 22. октобра 2024. године : примљено на II скупу Одељења језика и књижевности, одржаном 25. марта 2025. године, на основу позитивних рецензија академика Јована Делића и дописног члана САНУ Горане Раичевић / уредник Злата Бојовић. – Београд : САНУ, 2025 (Београд : Birograf comp). – 395 str. ; 24 cm. – (Научни скупови / Српска академија наука и уметности ; књ. 242. Одељење језика и књижевности ; књ. 40)

На спор. насл. стр.: Serbian 20th-century literary criticism. – Тираж 300. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија уз поједине рад. – Summaries ; Zusammenfassung.

ISBN 978-86-6184-078-4

а) Српска књижевност -- 20в

б) Књижевна критика -- Србија -- 20в

COBISS.SR-ID 177316361